

Николай КОВАЧЕВ

**СЪСТОЯНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ОНОМАСТИКА ВЪВ
ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"**

Отделни интереси и тълкувания към топоними и антропоними у нас откриваме още преди Освобождението, но истинско начало на българската ономастика постепенно се създава след Освобождението от известни историци и езиковеди като: Марин Дринов, Константин Иречек, Васил Н. Златарски, Й. Иванов, Стефан Младенов, Димитър Дечев, Веселин Бешевлиев...

За създаването на ономастиката като наука за собствените имена, за перспективното ѝ развитие и методическо усъвършенстване особени заслуги има акад. Владимир Георгиев и неговите последователи и ученици чл.-кор. проф. д-р Й. Дуриданов, проф. д-р Йордан Заимов, ст. н. с. Стефан Илчев, ст. н. с. Георги Христов... В тази насока важно място заемат Институтът за български език при БАН – Секция по българска ономастика, Софийският университет "Св. Климент Охридски" и първите монографични издания: *Местните названия от Ломско* (1952), *Топонимията на Първомайска околия* (1958) на Ив. Д у р и д а н о в; *Местните имена в Пирдопско* (1959) на Й. З а и м о в; *Местните имена в Белослатинско* (1960) на Конст. П о п о в; *Местните названия от Севлиево* (1961) на Н. К о в а ч е в; *Местните имена в Маданско* (1964) на Г. Х р и с т о в и *Речник на личните и фамилни имена у българите* (1969) на Ст. И л ч е в.

Началото на ономастичните проучвания във Великотърновския университет (до 14 октомври 1971 г. – Висш педагогически институт) започва с откриването му (15 септември 1963 г.). Към Катедра по българско езикознание се решава явяващите се студенти-филолози преди изпит по Увод в езикознанието да представят събрана топонимия от землище-

то на едно селище в страната. За целта в няколко лекции по езикознание те се запознават с изискванията по домашната им работа.

С възникването на отделни студентски научни кръжоци и основаването на "Студентско научноизследователско и художествено-творческо дружество" на 26 февр. 1965 г. по предложение на 10 студенти към Катедрата по българско езикознание на 23 март 1965 г. се основава "Научен кръжок по езикознание (ономастика)" с ръководител доц. Николай К о в а ч е в. През лятото Кръжокът провежда и първата си топонимична експедиция. През летните семестри на желаещи студенти-третокурсници редица години се изнася спецкурс по проблемите на ономастиката; изнасяните лекции по-късно послужват като основа за издаване на първото у нас помагало *Българска ономастика. Наука за собствените имена* (ВТ, 1982. С., 1987, 212 с.)

Почти всяка учебна година през юни или юли кръжочници и други желаещи студенти участвуват в летни ономастични експедиции в различни околии (региони) на страната: 1965 г. в Еленско; 1966 г. в Свищовско, Горнооряховско, Търновско и Гоцеделчевско; 1967 г. в Севлиево; 1969 г. група в Беленско и индивидуално в Преславско, Карловско, Кюстендилско, Сливенско, Хасковско, Плевенско, Силистренско и Ловешко за разработка на бъдещи дипломни работи; 1970 г. събиране на топоними за дипломни работи в Ловешко, Луковитско, Видинско и Варненско, разработка доклади за IV национален преглед на техническо и научно творчество на младежта; 1974 г. в Дряновско и Тревненско. Към Катедрата по българско езикознание със събраните материали се поставя началото на *Кабинет по българска ономастика*; за същия се осигурява постепенно отделна стая, необходими шкафове и специалист-филолог. Разработват се и издават необходимите ръководства за подреждане на материалите в отделни картотеки по топонимия, антропонимия, зоонимия, вентонимия, астронимия, павионимия и спелеонимия; *Насоки за топонимично, антропонимично проучване на селище*. – Н. К о в а ч е в (ВТ, 1967, 18 с.), *Насоки за разработка на домашни, курсови и дипломни работи по ономастика*. – Н. К о в а ч е в (ВТ, 1980, 44 с.; 1983, 48 с.). За подреждане на тетрадките с историко-поселищни сведения за отделните селища и за приложените към тях азбучници и фишове се отпечатва *Сигнатурник-азбучник* (86 с.) за азбучно подреждане по околии и селища на материалите. Примерно: околия Айтос – А, Ардино – Ар, Асеновград – Ас; в Ардино селата – Ардино – Ар0, Билка – Ар1, Българево – Ар2... Черногор – Ар 57.

Плод на десетилетна събирателна и научноизследователска дейност, днес в Центъра по българска ономастика при ВТУ се съхраняват

135 дипломни работи по топонимия, 312 по антропонимия, около 7400 тетрадки с историко-поселищни сведения за различни селища. Разработени са и отделни проучвания на по-специални теми: *Географските термини през епохата на Възраждането*, Димитрина П о п о в а; *Названията на махалите и колибите в Североизточна България*, Наталия С т о я н о в а; *Български лични имена от XV век в турски документи*, Лиляна Е н е в а; *Лични имена на българи в турски документи от XVI век*, Румяна М а р и н о в а; *Антропоними в парусията на Батошевския мъжки манастир*, Мария А н г е л о в а; *Антропоними в парусията на Килифаревския манастир*, Ангел Х а р а л а м п и е в; *Личните имена в парусията на Троянския манастир*, Георги М а р и н о в; *Антропонимията в поменика на Етрополския манастир*, Тихомира С а в о в а; *Названията на училищата в България*, Мая А р с е н о в а; *Названията на читалищата в България*, Л. Г р о з д а н о в а; *Антропонимите в творчеството на Чудомир*, Стефка А т а н а с о в а; *Прякори и прозвища на българи*, Даниела С т е ф а н о в а; *Имена на крави, волове и телета в лични и държавни стопанства*, Емилия Г а в р а и л о в а; *Названията на улиците в България*, М. А р с е н о в а, всички с научен ръководител Н. К о в а ч е в.

По линия на Научноизследователски сектор – НИС при ВТУ, финансиран от МНП 1975/79 г., научен колектив в състав: проф. Н. К о в а ч е в – научен ръководител и членове ас. Мария А н г е л о в а и ас. Недялка И в а н о в а, Росица Ц в е т а н о в а - К о в а ч е в а, учителка-българистка, разработва тема 15 606 – *Езиково-поселищни отношения в басейна на р. Янтра в светлината на топонимията*. На площ от 7869 кв. км в землищата на 1087 селища (12 града, 355 села, 134 махали и 586 колиби) в Севлиеvsка, Габровска, Дряновско-Тревненска, Еленска, Омурташка, Горнооряховска, Великотърновска, Павликенска, Свищовска и Беленска околии и в част от Троянска, Севлиеvsка и Поповска околия са събрани 68 643 топонима. Предварително по темата са отпечатани монографиите за топонимията на Севлиеvsко, Габровско и Троянско на Н. К о в а ч е в; допълнително се подготвят и приемат за печат от ИБЕ при БАН топонимичните монографии за Великотърновско и Дряновско-Тревненско на Н. К о в а ч е в; за Беленско на Н. К о в а ч е в и Росица Ц в е т а н о в а - К о в а ч е в а; за Горнооряховско на Мария А н г е л о в а и за Павликенско на Недялка И в а н о в а; защитени са дипломни работи за Свищовско, Еленско и Омурташко.

Поради спиране на субсидиите по темата, обобщаващата част остава недовършена; разработена е подтемата *Езиково-поселищните отношения в басейна на р. Янтра в светлината на селищните имена*

от Н. К о в а ч е в (– В: В. Т ъ р н о в о и Великотърновския край през вековете. ВТ, 1983, 121–133). Достига се до извод, че няма контакти между предславянското и прабългарославянското население. Много от средновековните славянски селища с имената си просъществуват и през епохата на турското владичество. Значителната колонизация на завоевателите обхваща ЮИ част на басейна, И част на Еленско и Горноряховско и продължава в Беленско, на СЗ в Свищовско и на ЮЗ във Великотърновско.

От 1979 до 1984 г. Кабинетът по ономастика и Проблемната научноизследователска лаборатория по българска ономастика при НИС разработват нова тема 15 902 – *Препоръчителен честотно-тълковен речник на личните имена у българите* (ПЧТР) до 1970 г. с научен ръководител Н. К о в а ч е в и членове Анастасия К о н д у к т о р о в а, Мария А н г е л о в а и Росица Ц в е т а н о в а - К о в а ч е в а. За целта ръководителят разработва и разпечатва за ползуване *Ръководство за съставяне на ПЧТР* (ВТ, 1980, 14 с.). Разработката на Речника се базира върху архив от личните имена на повородените деца в бившите 99 околийски градове на страната от 1901 до 1970 година, ексцерпирани от регистрите за раждане. Речникът от А–К е разработен от колектива, а от Л–Я от ръководителя и е обсъден в ИБЕ при БАН с положителни рецензии от А. В. С у п е р а н с к а я (Москва) и н. с. А н н а Ч о л е в а. При разработката на отделните статии е използвана оригинална методика, посочва се: лично име с ударение, род – м., ж., брой на носителите, разпространение на името по десетилетки до 1970 г., по отделни региони – ЮИБ, СИБ, СЗБ, ЮЗБългария, а след всеки регион по градове. Примерно:

Август м. 38 – I 5, II 8, III, IV 3, V 5, VI 11, VII 5; **ЮИБ** 3: А, Дг, Сл; **СИБ** 13: Ом 3, Пк, Р 3, Св, Сс, Тщ, Ш 2; **СЗБ** 9: Бк, Бс 2, Лч, Ор, Пл 4; **ЮЗБ** 13: Пз, Ст, Сф 11. Стб. **Явългозетъ**, лат. Augustus ‘свещен; титла на майката, жената или дъщерята на римски император’.

В основата на Речника ляга съвкупност от 19 622 ЛИ (8155 м. и 11 467 ж.) носени от 2 601 545 новородени деца (1 317 868 момчета и 1 283 677 момичета). Ако се приеме, че в ядрото на личноименната система, отразена от Речника, влизат имена с честотност над 100, то ядрото ще съдържа 1 382 ЛИ (7,04 %), от тях: 996 (43,13 %) м. и 788 (46,87 %) ж. ЛИ; по езиков произход: 7 (0,51 %) – тракобългарски, 12 (9,87 %) – торкобългарски, 657 (47,51 %) – славянски, 15 (1,09 %) – еврейско-български, 286 (20,41 %) – гръцкобългарски, 29 (2,10 %) – латино-български, 30 (2,17 %) – еврейски, 170 (12,30 %) – гръцки, 63 (4,56 %) – латински, 26 (1,09 %) – руски, 35 (2,53 %) – френски, 15 (1,09 %) – италиански, 15 (1,09 %) – немски, 16 (1,88 %) – английски и др.

На база на същия материал Н. Ковачев е разработва и се отпечатва първият у нас *Честотно-тълковен речник на личните имена у българите* (С., ДИ "Петър Берон", 1987, 216 с.), включващ 5 600 лични имена с честотност над 4, носени от 2 719 839 деца.

От 1985 до 1990 г. се подема нова тема 15 631 – *Произход, състояние, разпространение и честотност на личните имена в съвременната българска антропонимия*, носени от родените деца до 1980 г. в страната. Научен колектив в състав: Н. Ковачев, ръководител, инж. Николай Богданов – програмист и Марин Василев – главен специалист към служба ЕСГРАОН при Окръжния народен съвет във В. Търново, по специална програма осигуряват машинно ексцерпиране личните имена, съхранявани в *Национална служба* при Комитета по териториално и селищно устройство при Министерския съвет – София. Всяко лично име бе разпечатано на табулограма с данни за разпространение по десетилетки, по райони: ЮИБ, СИБ, СЗБ, ЮЗБ България и във всеки район по окръзи, сумирани по окръзи, райони и общо за страната. В помощ на проучването бяха разпечатани списъци на имената по азбучен ред и по честотност, отделно за мъжките и женските и общо за мъжките и женски лични имена. Крайната цел на изследването е изработване на *Честотно-etimологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия* до 1980 г.

Научният ръководител предварително разработва пет възможни варианта за статиите в бъдещия речник и ги представя за обсъждане в брошура: *Върху широка сведуща научна основа* (ВТ, 1990) пред участващите специалисти езиковеди-ономасти във Втора кръгла маса по българска ономастика, проведена на 14 юни 1990 г. Вариантите съдържат следната информация, пример ЛИ АВГУСТ:

Вар. I-ви: **Август** м. 55. Титла на майката, жената или дъщерята на римски император. Лат. Augustus 'възвишен, величествен, свещен'.

Вар. II-ри: **Август** м. 55: II, III 4, IV 8, V 4, VI 11, VII 10, VIII 7, IX 10. (Тълкуване вж. горе същото).

Вар. III-ти: **Август** м. 55: ЮИБ 7, СИБ 13, СЗБ 11, ЮЗБ 12. (Тълкуване същото).

Вар. IV-ти: **Август** м. 55, 1909 г.: II, III 4, IV 8, V 4, VI 11, VII 10, VIII 7, IX 10; ЮИБ 7, СИБ 15, СЗБ 12, ЮЗБ 21. (Тълкуване същото, вар. I).

Вар. V-ти: **Август** м. 55, 1909 г. Пл.: II, III 4, IV 8, V 4, VI 11, VII 10, VIII 7, IX 10; **ЮИБ 7**: Бр 2, Кж, Сз 2, Х, Я; **СИБ 13**: В 2, Р 2, Тб 3, Тщ 2, Ш 4; **СЗБ 11**: Мх, Пл 10; **ЮЗБ 22**: Кд, Пд 2, Пз 3, Пр, См 2, Сф 12; Чуж. 2. (Тълкуване вж. вар. I).

По образец на вар. IV в продължение на 2 години се разработва и издава: *ЧЕСТОТНО-ЕТИМОЛОГИ-ГЕН РЕЧНИК НА ЛИЧНИТЕ ИМЕНА В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА АНТРОПОНИМИЯ*, Николай К о в а ч е в (ВТ, изд. "ПИК", 1995, 621 стр., тираж 500).

От общо 34 488-те лични имена в картотеката на Центъра по българска ономастика, в речника влизат имената с честотност над единица или 16 713 (7029 м. и 9684 ж.) ЛИ. Общо носителите са 8 123 377 души, от тях 4 008 432 м. и 4 114 945 ж. Към речника са приложени и 15 статистически таблици.

В развитието на ономастичните изследвания във ВТУ от кръжок, през Кабинет към Катедра българско езикознание и Кабинет към ВТУ (протокол № 28 от 8 юни 1987 г.) до *Център по българска ономастика* (Протокол на АС № 1 от 4 февр. 1994 г.) като самостоятелно научно-изследователско звено с директор и специалист-филолог е изминат 30-годишен път. С това Центърът по българска ономастика се утвърждава като едно от националните ономастични звена, редом с това на Секция българска ономастика при ИБЕ. През този период ръководството на ономастичното звено подготвя редица млади и перспективни ономасти-краеведи за събиране и проучване онимите в родните им региони. Редовната аспирантка Анастасия К о н д у к т о р о в а - В ъ л к а н о в а на 21 ян. 1983 г. защитава кандидатската си дисертация *Начини за образуване на лични имена от славянски произход в съвременната българска антропонимия* (рецензенти: чл.-кор., проф., д-р Ив. Д у р и д а н о в, ст. н. с. I ст. Стефан И л ч е в, научен ръководител проф. Н. К о в а ч е в). На свободна аспирантура защитават кандидатски дисертации асистентите по общо езикознание: Недялка И в а н о в а, *Местните имена в Луковитско* (15 апр. 1993 г., реценз. чл.-кор. проф. д-р Ив. Д у р и д а н о в, проф. Н. К о в а ч е в) и Мария А н г е л о в а - А т а н а с о в а, *Топонимията на Горнооряховско. Проблеми на устойчивостта на функциониращата топономична система* (24 юни 1993 г., същите рецензенти). На площ от 1213,5 кв. км в землищата на 49 селища са събрани 8638 топонима и въз основа на всестранныя им интерпретация е проучено функционирането на системата при значително присъствие на чуждоезични елементи.

Към ономастичните проблеми във ВТУ видимо проявяват интерес и други преподаватели и научни работници като: проф. Русин Р у с и н о в, доц. к. ф. н. Пенка Р а д е в а, доц. К. Ц а н к о в, доц. Петър Д ж а м б а з о в, гл. ас. Анелия П е т к о в а.

Центърът става организатор и домакин на научни форуми: П ъ р в а кръгла маса (16 – 17 юни 1989 г., В. Търново) на тема: "Състояние

и проблеми на българската ономастика"; Втора кръгла маса (14 юни 1990 г., В. Търново) – *Поява, произход, развой и разпространение на личните имена в България*; Първа национална конференция с международно участие (21 – 25 окт. 1991 г.) по тема: "Принципи за съставяне на български топонимичен речник и атлас". Изнесените доклади и съобщения са отпечатани в два сборника "Състояние и проблеми на българската ономастика (Т. 1. ВТ, 1990, 178 с.; Т. 2. ВТ, 1994, 244 с.). Съвместно със Секция по българска ономастика при ИБЕ – София е издадена *Библиография на българската ономастика 1971 – 1980* на съставителките Анна Чолева, Ничка Бечева, Румяна Кокаличева и Лилия Лазарова (ВТ, 1993, 160 с.).

През последните две години ръководството на ВТУ снабдява Центъра с подходящ компютър и назначава специалист-филолог с компютърна грамотност. Започната е предпечатна подготовка на разработки към Центъра: *Народните названия на звезди и съзвездия в България*, *Библиография по българска антропонимия и Местните имена във Великотърновско* на Николай Ковачев.

Разработени са, рецензирани и готови за печат:

Местните имена в Дряновско-Тревненско, Топонимията в Ловешки окръг на Николай Ковачев; *Местните имена в Беленско и Честотно-etimологичен речник на личните и фамилни имена в Ловешки окръг* на Николай Ковачев и Росица Цветанова-Ковачева; *Местните имена в Горнооряховско* на Мария Ангелова-Атанасова; *Местните имена в Луковитско и Местните имена в Павликенско* на Недялка Иванова; *Препоръчителен честотно-etimологичен речник на личните имена у българите* – колектив.

Започнато е машинно екскерпиране и обработване на фамилните имена в България до 1997 от колектив: гл. ас. к. ф. н. Мария Ангелова-Атанасова, проф. Николай Ковачев, гл. ас. к. ф. н. Недялка Иванова и специалист-филолог Соня Симова.

Притежаваните от Центъра по българска ономастика при Великотърновския университет "Св. Св. Кирил и Методий" материали по топонимия, антропонимия, зоонимия, вендонимия, астронимия, навонимия, хремадонимия и ергонимия, по народните географски термини ще улеснят и подпомогнат разработването на теми в национален мащаб, по създаване на бъдещите тезаурус "Историко-etimологичен речник на личните и фамилни имена у българите", на "Речник на народните географски термини", на "Български топонимичен речник и атлас".

Ковачев, Николай. Ономастични проучвания във Великотърновския университет "Кирил и Методий". – В: 1300 години Българска държава, ВТУ. В. Търново, 1982,

65-73. Същият. От кръжок по езикознание и ономастика до "Център по българска ономастика" при Великотърновския университет. - Архив за поселищни проучвания, III, 1994, № 2, 3-10.